

SLOVENSKE NACIONALNE HAGIOGRAFIJE NA PRIMERU PRIMOŽA TRUBARJA IN ANTONA MARTINA SLOMŠKA

VINCENC RAJŠP

Slovenski inštitut na Dunaju, Dunaj, Avstrija
vincenc@rajsp.si

Prispevek predstavlja Primoža Trubarja in Antona Martina Slomška kot versko, narodno in kulturno najbolj izpostavljeni osebnosti pri Slovencih. Njuna »kanonizacija« je potekala sočasno od druge polovice 19. stoletja do konca prve svetovne vojne, čeprav ju loči tristoletna starostna razlika. S konfesionalno-ideološkega vidika sta stala na dveh bregovih tako nacionalnih kot ideoloških naziranj 19. stoletja. Vendar to ni bilo samo po sebi nujno, saj je bila do leta 1860 sprava možna, kar je zapisal Slomšek leta 1862 v *Drobtinicah*. Politično-ideološka nasprotja naslednjih desetletij pa so prepad poglobila. Kljub temu kažeta biografiji številne podobnosti. Predvsem sta sočasno najbolj čaščeni slovenski osebnosti in najbolj vidni osebnosti svojega časa.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.9.2023.20](https://doi.org/10.18690/um.ff.9.2023.20)

ISBN
978-961-286-778-2

Ključne besede:
nacionalni svetniki,
Primož Trubar,
Anton Martin Slomšek,
kulturni svetniki,
biografija

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.9.2023.20](https://doi.org/10.18690/um.ff.9.2023.20)

ISBN
978-961-286-778-2

Keywords:

national councillors,
Primož Trubar,
Anton Martin Slomšek,
cultural saints,
biography

SLOVENIAN NATIONAL HAGIOGRAPHIES ON THE EXAMPLE OF PRIMOŽ TRUBAR AND ANTON MARTIN SLOMŠEK

VINCENC RAJŠP

The Slovenian Institute in Vienna, Vienna, Austria
vincenc@rajsp.si

The article presents Primož Trubar and Anton Martin Slomšek as the most religiously - nationally - culturally exposed personalities among Slovenians. Their "canonization" took place simultaneously from the second half of the 19th century until the end of the First World War, although they were separated by a three-hundred-year age gap. From a confessional-ideological point of view, they stood on two shores of both national and ideological views of the 19th century. However, this was not in itself necessary, because by 1860 reconciliation was possible, as Slomšek wrote in 1862 in Drobotnice. The politico-ideological clashes of the following decades, however, deepened the gulf. Nevertheless, the two biographies show many similarities. First of all, they are at the same time the most revered Slovenian personalities and the most prominent figures of their time.

1 Uvod

V nacionalnem obdobju od srede 19. stoletja dalje je protestantsko in katoliško stran pričela razdvajati nova dimenzija, politično udejstvovanje in reklamiranje ne več le na verski, temveč tudi na politično-nacionalni podlagi. Prevladalo je načelo »prav« in »narobe«, »napredno« in »nazadnjaško«, »kulturno« in »nekulturno«, kar je prepad samo še poglobljalo, negativne ocene pa so veljale le za nasprotnika. Novo ideološko in nacionalno ostrino so po več kot dvesto letih vzpostavljenega državnopravnega sožitja med konfesijama črpala iz 16. stoletja. Bolj razvito protestantsko zgodovinospisje je gradilo na konfesionalnih nasprotjih »pozitivnega protestantizma« proti »pokvarjeni Rimskokatoliški cerkvi«. V tem smislu so nastajali tudi opisi in sodbe, predvsem Primoža Trubarja. Čeprav so mu vsi dejavniki, nemška liberalna stran, slovenska katoliška in slovenska liberalna stran, priznavali pomen za slovensko literaturo in kulturo kot pisatelju in izdajatelju prvih slovenskih knjig, kar je pomenilo tudi začetke knjižnega jezika, so to skupno priznanje zameglila ideološka nasprotja z obeh strani. V ospredju je bilo presojanje, kdo je imel bolj prav, kdo je bil slabši – vedno seveda nasprotnik bolj kot vsestransko resnično zgodovinsko dogajanje.

Slovinci so bili v preteklosti s svetniki tesno povezani, saj so imeli ti velik versko-družbeni pomen. Osebna lastna imena so bila običajno dana po svetnikih, po svetnikih je bila poimenovana večina župnijskih, podružničnih in romarskih cerkva. S svetniki je bilo povezano vsakdanje življenje, od vremenskih pregovorov do številnih praznikov, ki so bili velikokrat tudi »dela prosti« dnevi. Praznovali so se godovni dnevi, ki so bili važnejši kot rojstni dnevi, za katere se velikokrat ni vedelo, bili pa so v bližini dneva rojstva. Svetniki, župnijski zavetniki, so bili slavljani na župnijskih t. i. žegnanjih, ki so imela poleg verskega velik družbeni pomen. Na ta dan so bili sejmi, ljudje so prihajali iz širše okolice, srečevali so se sorodniki, ki so se sicer razselili. Svoje zavetnike so častila in proslavljala mesta. Pomembno versko-družbeno vlogo so igrale romarske cerkve. Poleg verskega je bil pomemben družbeni vidik, saj so romanja predstavljala družabni dogodek, skupno potovanje, molitev, petje, spoznavanje drugih geografskih področij, načina življenja, imela so izobraževalno in gospodarsko vlogo ter sprostilni odmik od vsakdanjih dolžnosti. Z romanji je bilo povezano marsikaj, kar je danes v sferi turizma. Tudi češčenje relikvij, kot se je razmahnilo v srednjem veku in je naletelo na hud odpor pri protestantih, tako pri Martinu Luthru kot Primožu Trubarju, dobi manj negativno podobo, če ga

vidimo v zgodovinskem kontekstu, ko ni bilo javnih občil, potopisnih knjig, filmov itd., ali ga jemljemo tudi kot pomembno reklamno sredstvo za romarska središča.

Svetniki so predstavljali izjemne osebnosti, vredne posnemanja. Védenje o njih se je ohranjalo po ustnem izročilu, zelo zgodaj pa so bili njihovi življenjepisi zapisani, poimenovali so jih »hagiografije«, ki danes nimajo enoznačnega pomena. Tudi »beatifikacije« imajo svojo zgodovino, saj so proglasitve povezane s centraliziranjem papeške oblasti od 16. stoletja dalje. Kljub temu so se ohranjali tradicionalni svetniki, ki so bili posebno priljubljeni v različnih okoljih, jezikovnih skupinah, narodih. Slovenci v preteklosti, z izjemo sv. Heme, lastnih svetnikov niso imeli, kar pa ni pomenilo, da bi bili zaradi tega obstoječi manj priljubljeni. Kljub temu je možno, da je bilo njihovo pomanjkanje eden od razlogov, da so se vsaj od 16. stoletja dalje množile božji materi Mariji posvečene cerkve, v katerih so se zbirali slovenski romarji. Svetniki na Slovenskem so bili del širšega versko-kulturnega prostora, tesno povezanega s središči pokristjanjevanja, Oglejem in Salzburgom, v Prekmurju pa z ogrskim krščanstvom, kjer so jih večkrat povezovala skupna romarska središča.

Pojem nacionalnih svetnikov se je uveljavljal v 19. stoletju. Slovenci so se v ta proces vključili z dvema verskima osebnostma, Primožem Trubarjem in Antonom Martinom Slomškom. Zanimariti pa ne gre dogajanja po prvi svetovni vojni, v novi državi Jugoslaviji, kjer so se Slovenci neposredno srečali s pravoslavnimi svetniki srbske pravoslavne cerkve. Poglavje, po moje, še ni zaključeno, saj so v zadnjih desetletjih proglašeni številni med Slovenci in Srbi blaženi svetniki, ki so živeli in delovali v istem času ter doživljali enako usodo v isti državi in pod istimi režimi.

V sodobnem času pa se srečujemo še z novim pojmovanjem odličnih osebnosti, ki doživljajo podoben status kot verski svetniki. To je bilo izraženo na simpoziju v Ljubljani »Kulturni svetniki in kanonizacija«, prispevki pa so objavljeni v zborniku. Marijan Dović (2016) v uvodu piše o konceptu kulturnega svetništva, ki služi splošnejšemu premisleku o nacionalizmu kot obliki sekularne oz. civilne religije. Izhodišče predstavljajo študije kulturnega nacionalizma, »ki so od druge tretjine 19. stoletja naprej po vsej Evropi zabeležile osupljiv razmah nacionalno motiviranega slavljenja `vélikih mož` kulture – pesnikov, pisateljev, skladateljev ter drugih umetnikov in intelektualcev«. In nadaljuje: »Pri tem je na prvi pogled presenetljivo, da sta se retorika in praksa narodnih gibanj v tem pogledu še posebej izrazito bližali religioznemu področju: komemorativni kultí umetnikov so – ne le v katoliških in

pravoslavnih delih Evrope, temveč tudi protestantskih – privzemali značilnosti tradicionalnih svetniških kultov, kot so translatio relikvij, različni rituali, vezani na določene datume, romanja na `svete` kraje spomina, hagiografski diskurz in podobno.« (Dović 2016: 7–8)

V knjigi noben prispevek ne obravnava Primoža Trubarja, je pa eden posvečen Antonu Martinu Slomšku (Deželak Trojar 2016: 287– 308). Z našega vidika je zanimiv prispevek Irene Samide »Evropski kulturni svetnik Friedrich Schiller in njegova kanonizacija na Slovenskem«, v katerem obravnava prispevek Petra Radicsa leta 1859 o Schillerju, v katerem je opozoril na pomen prepletanja nemške in slovenske kulture na primeru Anastasiusa Grüna, ki je v zbirki »Volkslieder aus Krain« »zvil nemškemu narodu prvim cvetoči venec slovenske ljudske poezije« in na tej podlagi zaključil, da smo z vzajemnostjo prepletanja literatur Slovenci stopili v krog »kulturnih narodov«. Vendar je to vzbudilo tudi odpor, leta 1868 je Fran Levstik javno omalovaževal »naše nemške kulturonosce« (Samide 2016: 133).

2 Slovenski nacionalni svetniki

Slovenci so se do propada habsburške monarhije leta 1918 versko in kulturno razvijali v večnacionalnih državah: Svetega rimskega cesarstva (Heiliges Römisches Reich – Sacrum Imperium Romanum) od 10. stoletja do leta 1804, nato Avstrijskega cesarstva (Kaiserthum Oesterreich) do leta 1867, ko se je preimenovalo v avstro-ogrsko monarhijo (Österreichisch-Ungarische Monarchie, madžarsko Osztrák-Magyar Monarchia). Vendar so v vseh teh spremenjenih zgodovinskih okoliščinah spadali od 14. stoletja v okvir dednih dežel Habsburžanov, z izjemo Slovencev v Benečiji in Prekmurju, kjer pa so po letu bili tudi njihovi vladarji. V teh državnih okvirih so se razvijali Slovenci civilizacijsko, versko, gospodarsko, izobraževalno in nacionalno. Cerkveno so bili vključeni v zahodnorimsko krščanstvo, z vsemi značilnostmi srednjeveške krščanske kulture, v 16. stoletju, času reformacije, pa so bili vključeni v prevladujoči vpliv dogajanja v nemških deželah zunaj dedne oblasti Habsburžanov. Trubar je črpal iz nemškega protestantizma (Giesemann 2018), Slomšek pa iz del nemških teologov in škofov ter teološke revije v Tübingenu *Theologische Quartalschrift* kakor tudi avstrijske duhovnosti Clemensa Marie Hofbauerja (1751–1820) in njegovih sledilcev (Till 2012: 40–41).

Predvsem od druge polovice 19. stoletja dalje so ob napredujoči nacionalni zavesti tudi Slovenci težili po lastnih »nacionalnih« svetnikih. Med prve sodita sveta brata Ciril in Metod, ki ju je Anton Martin Slomšek proglasil za zavetnika »Bratovščine sv. Cirila in Metoda«, ustanovljene leta 1851 in naj bi gojila narodni jezik in narodno kulturo (Till 2012: 126–127), veliko slavje pa sta doživela ob 1000-letnici prihoda leta 1863. Za slovensko svetnico je veljala še sv. Hema. Sicer pa sta glavno vlogo do propada monarhije prevzela Primož Trubar in Anton Martin Slomšek in jo ohranila, seveda ob drugih pesnikih in kulturnikih, do danes. Nedvomno pa sta Trubar in Slomšek med vsemi najbolj družbeno-religiozno opredeljena. Kot »nacionalna« svetnika, ki jima ne gre le za verski pomen, sta opredeljena še v razmerju do slovanstva, še posebej južnih Slovanov in nemštva. Josip Marn je v *Jezičniku* leta 1883 želel uvrstiti slovenske »literarne junake« v vrsto sosednjih: »Tudi Nemci, naši sosedje, imajo Valhalo, svojih pesnikov in slovnikarjev veličastno dvorano, ter obhajajo slavnih možev hvalni spomin. In naši južni bratje Serblji svojih junakov lepe vojne pojo.« (Marn 1883: 1)

3 Srbski svetniki

Slovenci so se s srbskimi svetniki in junaki tesneje srečali šele v skupni državi, po letu 1918, ko so postali del zanje novega, pravoslavnega kulturnega prostora. Tedaj pa so se srečali tudi z novim odnosom do nacionalnih svetnikov, ki so bili v pravoslavnih cerkvah bolj udomačeni kakor v katoliški. Razglasitev svetnikov je bila prepuščena avtokefalnim cerkvam in ne »vesoljnik«. Ravno na tem pomembnem versko-nacionalno-čustvenem področju so bili Slovenci v popolnem deficitu, saj so se lahko sklicevali kvečjemu na sv. Hemo, ki pa je bila šele v času »stare« Jugoslavije proglašena za svetnico.

Med srbskimi svetniki starejše dobe so bili srbski vladarji. Vendar tudi ti niso bili avtomatično proglašeni za svetnike. Tako med svetniki ni najuspešnejšega vladarja, ki je srbsko državo najbolj razširil, carja Dušana Silnega. Med glavnimi razlogi naj bi bil sum, da je omogočil umor očeta, da je kršil stroge cerkvene predpise, ko je ženo Jeleno pred kugo pozimi 1347/48 rešil na Sveto goro, kamor ženska noga ni smela stopiti, in suma, da je bil zaradi turške nevarnosti pripravljen sprejeti krščanstvo, ter četrti razlog, da je zaradi lastnega kronanja za carja proglasil srbsko cerkev za patriarhijo, kar je privedlo do anateme bizantinske cerkve nad srbsko cerkvijo. 25 let

po smrti carja Dušana sta se carigrajska in srbska cerkev pomirili v sporazumu, da car Dušan ni ravnal prav, srbska patriarhija pa je ostala.

V povojni Jugoslaviji pa je leta 1960 v Beogradu v cirilici izšel življenjepis Primoža Trubarja, ki ga je napisal Mirko Rupel. Izšel je torej dve leti pred slovensko izdajo, predgovor je bil napisan že leta 1958. V uvodu Rupel ni izpostavil Trubarjeve verske vloge, temveč domnevno družbeno: težek položaj slovenskega kmeta, ki so ga izžemali plemiči in meščanstvo, ki si je prisvajalo pravico do obrti in trgovine, ter cerkveni knezi, ki niso bili boljši od fevdalcev, in ostala duhovščina s prodajo odpustkov. Kot usodno je označil tudi to, da niso imeli svoje države. S priseljevanjem Nemcev je nemščina izpodrinila latinščino in prevladala, tako tudi slovenski intelektualci niso čutili potrebe po književnosti v svojem jeziku. Spremembo tega »žalostnega stanja« naj bi prinesla reformacija, njen najvidnejši predstavnik pa je bil Primož Trubar (Rupel 1960: 11).

4 Slovenske hagiografije – življenjepisi svetnikov

Hagiografije, življenjepisi svetnikov, ne glede na njihovo kritično presojo pri Slovencih nimajo velikega pomena le kot opisi »slovenskih« svetnikov in na Slovenskem znanih in čaščenih svetnikov, ki jih smemo šteti kot pomemben del slovenskega družbeno-verskega življenja in kulturnega dogajanja. Življenjepisi – hagiografije – so zavzeli pomembno mesto v slovenskem slovstvu v času zavestnega nacionalnega razvoja Slovencev v 19. stoletju. Reformator, protestant Primož Trubar, in katoliški škof Anton Martin Slomšek pa nista le čaščeni slovenski svetniški osebnosti, temveč sta tudi sama gojila specifičen odnos do svetnikov. Trubar, ki je sicer gojil negativen odnos do čaščenja svetnikov, jih kot pomembne omenja v okviru življenja vernikov v cerkvi, imena svetnikov pa je zapisal tudi v koledarju leta 1557. Slomšek pa je skrbel tudi za objavo življenjepisov svetnikov, s čimer je posegel na širše versko oz. kulturno področje. Po ugotovitvah Martine Orožen je »spričo dosežene normativne urejenosti na vseh jezikovnih ravninah (kljub manjšim individualnim odstopanjem) in sporočilne sproščenosti poenoteni slovenski knjižni jezik "Djanje Svetnikov božjih" (Slomšek 1853–1854) prešel med ljudi in prispeval k pisni in govorni kulturi najširšega sloja slovenskega prebivalstva v 19. stoletju« (Orožen 2011: 44).

V letih 1867–1869 je izdal dr. J. Rogač »Življenje svetnikov in svetnic Božjih« pri Mohorjevi družbi v dveh knjigah z značilnim pristavkom »po najboljših virih spisak« (Rogač 1867). Mohorjeva družba je pričela leta 1916 z novo izdajo in leta 1940 prišla do 19. oktobra.

Hagiografije kot življenja svetnikov so tudi po drugi svetovni vojni predstavljale pomemben del verske bralne kulture. Z objavami z delom *Leto svetnikov* je začel cerkveni zgodovinar Maks Miklavčič:

»Že Oznanilo je objavilo od 1946 do 1948 vrsto zglednih svetniških življenjepisov, ki jih je napisal Miklavčič. Značilno zanje je, da je vsakega svetnika prikazal čimbolj živo povezanega z njegovim časom in moralnim vplivom na vernost sodobnikov. /.../ Njegovo obsežno strokovno znanje, ostra kritičnost za razločevanje resnice od ponarejenosti, zgodovine od izmišljenosti dajejo vsemu njegovemu delu pečat dognanosti.« (Miklavčič 1972: 5)

Izdaja dela *Leto svetnikov* v štirih knjigah je poleg *Svetega pisma* iz leta 1959 največje cerkveno delo v sicer zelo omejenih možnostih verskega tiska v Socialistični republiki Sloveniji. Takratni ljubljanski nadškof Jožef Pogačnik je v uvodni besedi zapisal, da je »v našem stoletju pisanje kritičnih svetniških življenjepisov kot panoga cerkvene zgodovine izredno napredovalo«. Seznam upoštevane literature »nekaj važnejših hagiografskih del« (Miklavčič 1968: 5) potrjuje, da je Miklavčič upošteval najpomembnejša takrat dosegljiva dela, čeprav v večji meri v nemškem jeziku, kar je za skupno nemško in slovensko versko zgodovino tudi razumljivo. Med navedenimi avtorji je zelo zanimiv švicarski pisec hagiografij Walter Nigg (1903–1988), protestantski zgodovinar in teolog, ki je svoje raziskovalno delo posvečal katoliškim svetnikom in tudi drugim pomembnim osebam, ki tega naslova niso dobile. Naj tukaj omenim le delo, posvečeno jezuitu Friedrichu von Speeju (1591–1635), osebnosti, ki je, kot pravi, sicer ni najti v obsežnem delu *Veliki Nemci – Die Großen Deutschen*, vendar ga sam odkriva kot izredno osebnost, ki je kljub popolni predanosti duhu jezuitske pokorščine hodila lastno pot in dosegla svoje izredno dejanje s knjigo *Cautio Criminalis*. Z njo se je Spee kot prvi uprl čarovniškimi procesom, ki so jih izvrševali tako protestanti kot katoličani. Nigg si ne zastira oči pred nepravilnostmi v eni ali drugi cerkvi, vendar odlično zazna veličino osebnosti, ki presegajo ozke konfesionalne meje. Spee je s svojo knjigo razburil duhove tako med protestanti kot katoličani in predvsem med sodniki ni imel veliko zagovornikov. Med avtorjeve odlike prištevajo vztrajnost in iznajdljivost ob opravljanju nalog, ki jih sam ni želel. Predstojniki mu niso izpolnili želje, da bi odšel v misijone v Indijo, kot profesor

moralne teologije ni zadovoljil predstojnikov, zato so ga poslali kot ljudskega misijonarja na podeželje. Tam se je kot spovednik srečal z grozotami čarovniških procesov in se prepričal, da so obtožene ženske nedolžne. To je pretresljivo izpričal v knjigi *Cautio Criminalis*. Ime avtorja je bilo znano le ožjemu krogu jezuitov. Tudi to službo je moral zapustiti, v Trierju se je nato posvetil strežbi kužnim bolnikom in je za kugo tudi sam umrl. V jezuitskem redu je zmagoval s sklicevanjem na lastno vest, »saj je tudi po katoliškem nauku vest poslednja instanca, ki človeka zavezuje« (Nigg 1991: 72), in je vedno ostal zvest resnici. Po smrti so ga pozabili, pozornosti je postal deležen šele v 20. stoletju. Leta 1980 so našli njegov grob in protestantski teolog Nigg priporoča »romanja na Speejev grob, da bi se tega človeka, ki je v večnosti, na novo spominjali« (Nigg 1991: 75). Čeprav Miklavčič te knjige ni dočakal, si zasluži vse priznanje, da je izbiral dobre avtorje, ne glede na njihovo konfesijo.

Zanimanje za življenje svetnikov med Slovenci tudi po Miklavčiču ni zamrlo. Leta 1995 je izšlo delo *Svetniki in godovni zavetniki za vsak dan v letu* (Schauber 1995) in leto kasneje (1995) delo *Nebeški zavetniki*.

Slovenci se ne moremo pohvaliti z velikim številom nacionalnih svetnikov. Poleg Antona Martina Slomška, ki je dosegel čast blaženega, in Primoža Trubarja, ki mu pripada čast v protestantsko-nacionalnem smislu, bi lahko imenovali le še sv. Emo Krško. Živel je konec 9. in v prvi polovici 10. stoletja (pribl. 973–pribl. 1045). Rojena je bila v Pilštanju, umrla je v Krki na Koroškem, kjer je pred smrtjo ustanovila samostan benediktink, ki je nato služil ustanovitvi krške škofije. Čeprav jo je papež Honorij IV. leta 1287 razglasil za blaženo in čeprav jo je ljudstvo častilo kot svetnico, jo je za svetnico proglasil šele papež Pij XI. leta 1938. Pomemben pobudnik je bil prvi ljubljanski škof Žiga (Sigismund) Lamberg (1461–1488). Od 16. stoletja dalje so Slovenci iz Kranjske, Spodnje Štajerske, Istre in Furlanije redno romali na grob Heme v Krko (Gurk) na Koroškem. To je spodbudilo škofa Antona Bonaventuro Jegliča l. 1923 k razmisleku, da bi s celovškim škofom Adamom Hefertom skupaj predlagala kanonizacijo. Tudi tokrat je igralo pomembno vlogo nacionalno vprašanje, saj je šla celovškemu škofu predaleč Jegličeva trditev, da gre za prvo svetnico slovenskega rodu (Wakounig 2017: 154).

Kljub temu, da o Hemi ni zanesljivih življenjskih podatkov, je med Slovenci in v krški škofiji na Koroškem njeno čaščenje igralo pomembno versko in družbeno vlogo. Nedvomno igra pomembno družbeno vlogo tudi slavljenje Primoža Trubarja

in Antona Martina Slomška, ki pa trajnejšega pomena ne moreta ohranjati brez upoštevanja dejstva, da je za njuna življenjepisa ohranjenih dovolj podatkov in da so zgodovinske okoliščine njunega delovanja dobro znane, zaradi česar je tudi »hagiografski pristop« podvržen bolj kritičnemu presojanju. Pri tem presojanju pa je treba sodbe in obsodbe analizirati v duhu časa, v katerem so nastajale. Če so sodbe o Primožu Trubarju nastajale na osnovi nemškega reformacijskega zgodovinopisja 19. in prve polovice 20. stoletja, je zadnji okvir, v katerem so nastajala dela o Trubarju in Slomšku, nedvomno dajal marksistični in komunistični ideolog Edvard Kardelj, ko je zapisal v uvodu v drugo izdajo *Razvoja slovenskega narodnega vprašanja*, da je »poskus marksistične osvetlitve nekaterih momentov naše nacionalne zgodovine, ki so jih v slovenskem zgodovinarstvu pod vplivom vladajočih reakcionarnih idej subjektivno tolmačili, podcenjevali ali precenjevali /.../ dokument naporov revolucionarne generacije, med obema vojnama, da se afirmira tudi na področju idejne borbe in kulturnega napredka« (Kardelj 1957: LXXVI LXXVI). Nedvomno je imel tudi Kardelj pravico do lastnega mišljenja, vendar je problem v tem, da je svoje prepričanje vsiljeval pod državno zaščito »s knjigo in puško« in da polemik in izražanja drugačnega mišljenja v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja ni dopuščal. Predvsem pa je treba resno premisliti vlogo »zgodovinarstva«, ki sta ga od Aškerca naprej prehitela pesništvo in esejistika.

5 Slavljenje slovenskih nacionalnih svetnikov

Trubar in Slomšek spadata med najvidnejše slovenske osebnosti, ki so jim posvečeni posebni praznični dnevi kot državnimi prazniki: Prešernov dan 8. februarja, kulturni praznik, ki je tudi dela prost dan. Dan Primoža Trubarja 8. junija, ki sicer ni dela prost dan, je pa dela prost dan dan reformacije 31. oktobra. Anton Martin Slomšek nima državnega praznika, v Cerkvi je kot dan spomina določen njegov smrtni dan, 24. september. Vsakoletno obeleževanje tega dne poteka pretežno v cerkvenem okviru. Vsi trije so dobili tudi javne spomenike, v Ljubljani prvi France Prešeren leta 1905, nato Primož Trubar 1910 (postavljen), Anton Martin Slomšek pa šele leta 1991, ko je »mariborska županja Magdalena Tovornik [...] poudarila, da je bila po skoraj 130 letih popravljena krivica in izpolnjena dolžnost do tako zaslužne osebnosti« (gov.si 2023).

5.1 Anton Martin Slomšek

Slomšek, v *Slovenskem biografskem leksikonu* (2023) označen kot »pesnik, nabožni in šolski pisatelj, narodni buditelj in cerkveni organizator«, je deloval v prelomnem zgodovinskem obdobju, leta 1848 je bil namreč tudi uradno odpravljen več kot tisočletni fevdalni red. Država, Cerkev in družba so se znašli pred odprtimi vrati, skozi katera ni bilo mogoče videti, kako bodo v habsburškem cesarstvu stvari tekle naprej. Marčna revolucija leta 1848, imenovana tudi pomlad narodov, je vnesla nov pojem in novo dobo narodne suverenosti kot osnovnega temelja politične ureditve. Slomšek je tega leta zapisal: »Ljubezen do svojega naroda more in mora biti eden najdragocenejših biserov v čednostnem vencu vsakega moža.« (Škafar, Emeršič 1991: 104) Zavedal pa se je tudi nevarnosti pasti novih nacionalizmov: »Edini pravi razloček med resnično, krščansko ljubeznijo do svojega naroda in med puntarskim, poganskim nacionalizmom je tale, da vsaka istinita ljubav isto čustvo tudi pri drugi narodih dopušča, jih spoštuje in časti, krivi nacionalizem pa [...] le sovrašтво in zaničevanje drugih ljudskih narodnosti ali naravnost oznanjuje ali vsaj po tihem na njihov pogin meri.« (Škafar, Emeršič 1991: 104) Slomšek je deloval pred in po letu 1848. Kot škof ni bil le cerkvena in slovenska nacionalna osebnost, temveč tudi »državni organ«, kolikor je bila, in to prav na področju šolstva, Cerkev sestavni del državnega ustroja. O tem priča obširna desetletna korespondenca med Slomškom in prosvetnim ministrom Leom Thunom (Almasy 2018: 85) ter deželnimi političnimi organi.

Slomšek je vzel zelo resno novo politično stvarnost in volitve, ki so omogočale državljanom, da prek izvoljenih poslancev urejajo politične zadeve. V *Pastirskem listu* leta 1861 pod naslovom »Pomislite koga boste izvolili« piše: »Prosim vas torej v imenu vaše in naše blagosti in sreče, ne držite nemarno križem svojih rok in ne pustite, da bi vam postiljali, malopridni [...] vaše predpostavljene izbirali. Ne bodite zaspani za vašo srečo ali nesrečo, ampak odprite oči [...] in si izvolite može po volji božji, modre in pravične [...], ki bodo pravi, skrbni očetje vaše soseske.« (Škafar, Emeršič 1991: 171)

Zasluge in dejanja Slomška so popisana v številnih knjigah in razpravah. Vendar je povsod poudarjena kot največja zasluga, da se je »šele Slomšku posrečilo združiti skoraj vse Štajerske Slovence v svoji škofiji in jih tako odtegniti popolni germanizaciji« (Strašek Januš 2017: 51). Nedvomno je Slomšek s prenosom

škofijskega sedeža opravil zahtevno delo, vendar pri poveličevanju njegovih zaslug ostanejo zanemarjeni vsi ostali deležniki, brez katerih bi tudi Slomšek ne prišel do zasluga. Prenos lavantinskega škofijskega sedeža in nove škofijske meje je trajal od leta 1773. Cesar Jožef II. je načrtovanje preureditve škofijskih meja v Notranji Avstriji naložil celovškemu škofu Auerspergu z naročilom, naj bodo po možnosti nove škofije tudi jezikovno zaokrožene. Škof je to možnost videl samo pri meji med lavantinsko in sekavsko (graško) škofijo na Štajerskem. Načrte je predstavil na zemljevidih, v enem od predlogov, za katerega je zapisal, da mu je najbolj pri srcu, bi tekla škofijska meja po jezikovni ločnici. Za to si je pridobil tudi natančne jezikovne podatke župnij. V lavantinsko škofijo bi prišle tudi župnije Radgona, Cmurek, Gomilica, Lučane in Arnevž, ki so ostale 1859 v sekavski škofiji. Prizadevanja in pogajanja so trajala tako dolgo zaradi spreminjanja upravnih meja, ki so bile podlaga škofijskim mejam, zaradi nejasne perspektive škofije v Leobnu (1786–1859), pomembno oviro pa je predstavljalo tudi nasprotovanje sekavskih škofov, ki niso bili pripravljene odstopiti Slovenskih goric, ker je škofija od tam dobila največ duhovnikov. Nekateri zgodovinarji po krivici očitajo škofu Francu Zimmermannu, da za »selitev sedeža škofije iz Št. Andraža ni kazal nobenega zanimanja« (Dolinar 1991: 60) ali ko je cesar Franc I. po neuspeh pogajanj leta 1831 »odločil za vse čase«, da ostane vse pri starem, da je »k tej odločitvi pripomogel škof Franc Zimmermann, ki ni hotel iti v Slovensko Bistrico, kamor so ga kot domačina pristrčno vabili« (Ožinger 1991: 65). Škof Zimmermann ni imel kompetenc in s tem tudi nikakršnih možnosti odločanja glede prenosa škofijskega sedeža in urejanja meja na Spodnjem Štajerskem. Takrat bi »slovenska škofija« segala tudi na nemško področje, kamor je segalo takratno mariborsko okrožje. Pri tem ni nepomembno, da so oblasti na Dunaju pojmovale škofijo v novih mejah kot »slovensko škofijo, ein windisches Bistum«.

Tudi glede slovenskega naziranja, da so bile oblasti nenaklonjene Slomškovega slovenskemu delovanju, je potrebna previdnost. Zanimivo je že imenovanje Slomška za kanonika leta 1844. Lavantinske kanonike je imenoval cesar, za mnenje pa sta bila vprašana lavantinski škof in ilirski gubernij s sedežem v Ljubljani. V predlogu, ki ga je dobil škof Franc Kuttmar, je bil Slomšek na drugem mestu. Škof se je zavzel za Slomška, »ker se je s posebno prizadevnostjo oprijel slovenske literature«. Ta jezik je kot spiritual v združenem semenišču v Celovcu z največjim uspehom poučeval bogoslovce in juriste. Odlično poznavanje jezika in teologije je širil v svojih številnih knjigah za mladino. Knjige so splošno razširjene med podeželskim prebivalstvom,

uspešno pa jih uporabljajo tudi v nedeljskih šolah in tako nedvomno doprinašajo k mladinskemu in ljudskemu izobraževanju. Gubernij v Ljubljani se je s premikom Slomška na prvo mesto strinjal, vendar pripomnil, da je popolnoma neznan (OeStA 2023). Imenovanje Slomška za kanonika, s poudarkom na zaslugah za slovenski jezik, je edini primer, ki sem ga pri takratnih imenovanjih zasledil. Tudi Slomškov naslednik Jakob Stepischnegg ni bil imenovan za škofa, ker bi bil »nemškega mišljenja«. Za kariero se je imel zahvaliti Slomšku, bil je Slomškov tajnik, kaplan v Strmcu, kjer je nedvomno pridigal slovensko, doktoriral je na Dunaju v okviru Avguštineuma in Slomšek je dosegel, da ga je cesar imenoval za kanonika, čeprav še ni imel zahtevanih 10 let duhovniške službe. Pa tudi salzburški nadškof Tarnoczy bi bil zadnji, ki bi ob prizadevanjih za »slovensko škofijo« imenoval za škofa Slovincem nenaklonjeno osebo. Za nove meje lavantinske škofije s prenosom škofijskega sedeža v Maribor imata nedvomne zasluge komisar cesarja Jožefa II. za nove meje notranjeavstrijskih škofij – celovski škof Jožef Franc Anton Auersperg (1734-1795), ki je pridobil jezikovno statistiko po župnijah in v njemu najljubšem predlogu zarisal škofijsko mejo po nemško-slovenski jezikovni meji na Štajerskem (Rajšp 1999: 361), ki takrat ni bil sprejet, nato cesarska vlada na Dunaju, ki v načrtih reorganizacije škofijskih meja leta 1804 rabi oznako »slovenska škofija – windisches Bistum«. Prenos škofijskega sedeža in novo mejo pa so omogočile tudi nove politične razmere po letu 1848. V manifestu, ki je bil izdan ob nastopu prestola 2. septembra 1848, je cesar Franc Jožef I. za pravilo vladarskih dolžnosti najavil preureditev države na osnovi enakopravnosti vseh narodov v državi, kar je določal tudi cesarski odlok z dne 4. marca 1849. Slomšek je nedvomno z vso vnemo udeležal možnosti, ki so bile zapisane v uvodu odloka, da je naloga ministrstva »osnovanje nove zveze, ktera na temelju enake pravice in slobodnega razvitka vseh narodnosti – vse dežele in narode države zjediniti in daljši obstoj Avstrije v državni edinosti obvarovati ima«. S tem pa je bila uvedena slovenščina tudi s strani države kot enoten jezik, prevodi namreč niso bili dovoljeni za narečja, kar je Slomšek dosledno upošteval. Minister Aleksander Bach ima velike zasluge, da je postala nemško-slovenska jezikovna meja okrožna in sodna meja (Vilfan 1991: 44), čeprav je v primerjavi s predlogom celovškega škofa Auersperga za Slovence manj ugodna. Nato je postala tudi nova škofijska meja. Na cerkveni strani pa ima odločilne zasluge za prenos škofijskega sedeža salzburški nadškof Maksimilijan Tarnoczy (Katzinger 2003), ki je v novem, narodnim jezikom naklonjenem obdobju ponovno premaknil projekt ureditve škofijskih meja na Koroškem in Štajerskem z mrtve točke (Till 2012: 183). To vse nikakor ne zmanjšuje Slomškovih zaslug, temveč kaže, kako široko je bilo razpredeno njegovo delo.

Slomšek je velik, ker je s svojimi sposobnostmi, »božjimi darovi«, uspel maksimalno izrabiti dane možnosti. Boljše poznavanje nastajanja škofijske meje na Štajerskem pa nam lahko, tudi prek Slomška, pomaga razumeti, da so spremembe meja ali nove meje lahko silno zapletena in dolgotrajna zadeva. Prav tako pa je treba povedati, da Slomšek pri prenosu škofijskega sedeža ni imel toliko »nacionalnih« (nemških) nasprotnikov, kot se rado poudarja, ker to še ni bil čas nacionalnih bojev in nenaklonjenosti Nemcev, kot je bilo to kasneje, v 80. letih 19. stoletja, ob postavljanju njegovega spomenika v Mariboru (Lavrič 2013: 65). Slomškovo delo pa ni bilo omejeno le na lavantinsko škofijo in Slovence, opravljal je namreč tudi delo vizitatorja benediktinskih samostanov po celi državi (Till 2012: 133), škofija pa je obsegala še del nemškega jezikovnega področja, kjer se je nahajal tudi škofijski sedež v Št. Andražu.

5.2 Primož Trubar

Delovno področje Primoža Trubarja je obsegalo dve jezikovni in dobrih 700 km oddaljeni geografski območji, kjer je deloval kot pridigar. Pridigal je najprej Slovcem kot katoliški duhovnik, nato pa po letu 1548 s kratkim premorom 1562–1565 nemškim protestantom. Na Nemškem je ostal s Slovenci povezan kot avtor prve in številnih naslednjih verskih knjig. Tako med Slovenci kakor Nemci je zapustil trajen spomin.

Med znane osebnosti je spadal že v času življenja. Poznali so ga pomembni reformatorji, nemški knezi, v pisnih stikih je bil celo s kraljem Maksimilijanom. Kralj Ferdinand I., kasnejši cesar, ga je, v okviru svojih pristojnosti, imenoval za ljubljanskega kanonika, njegov naslednik v vladarski službi notranjeavstrijskih dežel Karel pa ga je, v okviru, ki mu ga je omogočal državni zakon, znan kot »augsturški verski mir« iz leta 1555, izgnal iz dežele Kranjske. Po svojih predgovorih v verskih knjigah za prebivalce južno od državne meje Svetega rimskega cesarstva je bil Trubar znan tudi v tem prostoru. Velike pozornosti v Protestantski cerkvi je bil Trubar deležen ob smrti, saj so bili pri pogrebu navzoči profesorski zbor in študentje Univerze v Tübingenu. Kancler univerze Jakob Andrae je imel nagrobno pridigo, katere odmev je bil toliko večji, ker jo je dal tudi natisniti. To ni bil samoumeven običaj, kot je poudaril v predgovoru, s tem je hotel Trubarja zaščititi pred sramoteni drugič verujočih v primeru, če bi trdili, da je umrl nekrščanske smrti, kot so trdili za Luthra, ko so »srditi papežniki« razširjali neresnice in laži o okoliščini njegove

smrti. Za izhodišče je vzel drugo pismo apostola Pavla Timoteju. Poudarek je bil na pojmovanju pridigarke službe, ki je bil v nasprotju s staro cerkvijo. Oznanjal je osnove evangelijskega nauka. Ožigosal je »stranpoti« stare cerkve: maše za pokojne, vice in mašno daritev kot laži papeštva in namesto tega oznanjal edino odrešujočo milost za večno življenje (Brendle 2011: 21).

Spomin na Trubarja se je ohranjal v polemičnih spisih po letu 1600, kot prvi je popisal protestantizem na Kranjskem v »Memorialu« škof Hren. Škof ga je sodil s katoliškega konfesionalnega stališča, po katerem je bil protestantizem krivoverstvo, Primož Trubar pa odpadnik (apostata) – in z njim drugi duhovniki, ki so se odločili za protestantizem (Vidmar 2009: 33). Trubarjeva dela so bila leta 1596 uvrščena na indeks prepovedanih knjig. Povod je bila nedvomno objava prevodov *Svetega pisma* brez cerkvenega dovoljenja. Kljub temu ostaja odprto vprašanje, zakaj in v kakšnem političnem okviru se je to zgodilo ravno takrat. Vsekakor pa sta ti prvi polemični deli zakoličili »hagiografsko« vrednotenje, sprejemanje ali odklanjanje Primoža Trubarja v 19. in 20. stoletju.

Vendar je Trubar v času protireformacije ostal za širšo evropsko javnost v pozitivnem spominu. Njegovo ime je ohranil Hermanus Fabronius Rosemann v delu *Neue Summarische Welthistoria* (Fabronius 1627: 170, 171), ko ga omenja pri uraški tiskarni kot prevajalca *Biblije* in drugih knjig evangeličanov v slovenščino (windische Sprach). Kot navaja Schnurrer, pa so za Trubarja vedeli (mimo Indexa) tudi v Rimu – kot za tistega, ki je leta 1562 v Tübingenu tiskal hrvaški *Novi testament* s črkami tiskarne v Urachu, ki jih je notranjeavstrijski vladar Ferdinand II. daroval Kongregaciji Propaganda Fide (Schnurrer 1799: 76).

Za dolgo dobo je podal najboljšo informacijo o Primožu Trubarju in slovenski reformaciji Janez Vajkard Valvasor v *Slavi vojvodine Kranjske* leta 1689. Valvasor daje poudarek pomenu vesti pri izbiri vere, kar hvali tudi pri Luthru (Žnidaršič, Golec 2014: 405). Primožu Trubarju in drugim slovenskim protestantom med kranjskimi pisci daje zelo pozitivno oceno. Ravno protestantski pisci so na začetku njegove laskave ocene kranjskega slovstva, ki je vredno občudovanja zaradi vsakovrstnih lepih knjig.

Zanimanje za Primoža Trubarja se je razmahnilo v 19. stoletju, najprej samo v nemškem, od druge polovice 19. stoletja dalje pa tudi slovenskem jeziku. Velike zasluge za slovenski jezik je priznal slovenskim protestantom Jernej Kopitar, kustos v Dvorni knjižnici, v svoji *Gramatik der slawischen Sprache in Krain* (1808). Trubarju izreka priznanje kot konsekvntnemu mislecu in prijatelju enostavnosti. Velika Kopitarjeva zasluga pa je še v tem, da je leta 1814 odkupil 18 slovenskih in hrvaških knjig iz zapuščine Schnurrerja, ki jih danes hrani NUK v Ljubljani (Lukan 1995: 239).

V nemščini je napisano tudi poglavje Matije Čopa o slovenski literaturi, ki ga je napisal za novo izdajo Šafaříkove *Geschichte der südslawischen Literatur*, ki pa je izšla šele leta 1864, s podrobnim življenjepisom Primoža Trubarja kot predzadnjega pa omeni tudi Slomška. Adama Bohoriča je označil kot enega najodličnejših posrednikov nastajajoče kranjske literature, postavlja ga ob bok Trubarju, Krelju in Dalmatinu, ki s prvim poskusom slovenske gramatike ni zapustil za tisti čas nepomembnega dela (Šafařík 1864: 46).

Razhajanja v presojanju Trubarjevega dela pri Slovencih opazimo v začetku 60. let 19. stoletja. Že leto po Slomškovem zapisu »*Truber, Dalmatin, Bohorič* in tiste dobe verstniki so našo slovenščino obudili«, leta 1863, je Josip Marn v zborniku *Zlati vek*, ki je bil posvečen 1000-letnici prihoda svetih bratov Cirila in Metoda, pisal o prevodih *Svetega pisma* v slovenščino. Prvič naj bi ga prevedla sveta brata, nato pa je Trubar (*Truber*) osnoval slovensko abecedo in »jel s svojimi tovariši pisati bukve pervikrat, kakor pravi, v slovenskem jeziku«. Dalje pove, da so takrat delali s Trubarjem še Jurij Dalmatin, Adam Bohorič in Sebastijan Krelj, ki so sklenili izdati celo *Sveto pismo*, delo pa je opravil Dalmatin. Ker se novo, toda po Luthrovem poslovenjeno *Sveto pismo* ni smelo tiskati v Ljubljani ali Gradcu, sta odšla po volji deželnih stanov Dalmatin in Bohorič v Wittenberg, kjer je delo tudi izšlo. Pomen temu prevodu priznava v jezikovnem smislu, v verskem »pa je silo popačena, pokvarjena z razno ljujko zoper katoliško vero in sv. Cerkev pretresena« (Marn 1863: 247–248). To naj bi bil razlog, da so ga na Slovenskem prepovedali, zaradi česar so ga pošiljali skrivaj. Vendar so si duhovniki izprosili dovoljenje za uporabo, kar povzema po Valvasorju.

Tri leta kasneje je izšla »Zgodovina slovenskega naroda« Janeza Trdine (1866: 104) s poglavjem »Luteranstvo na Slovenskem«, v njej pa je priimek Primoža Trubarja zapisan v tej obliki in ne *Truber*, kot je veljalo dotlej in kot se je Trubar tudi sam

podpisoval. Izvemo, da je bil doma iz Rašice, bil je ljubljanski kanonik, od okoli leta 1540 je začel oznanjati novo vero v nemškem in slovenskem jeziku v Ljubljani, kjer je pritegnil veliko poslušalstva in nato odšel še na podeželje, »kjer so njegove goreče slovenske pridige tudi mnogo poslušalcev imele« (Trdina 1866: 105). »V Loki, Laškem, Šent Jerneju, Celju in Trstu je bil celo tako uspešen, da je v kratkem med njihovimi prebivalci več luteranov kot katoličanov.« (Trdina 1866: 105) Luteranstvo se je razširilo predvsem med plemstvom, kot najpomembnejšega imenuje Herbarta Turjaškega – »srčni branitelj dežele proti bosniškim Turkom« (Trdina 1866: 106) –, in meščani. Novi veri se je uprl škof Tekstor, vendar ni bil uspešen. Luteranstvo se je širilo tudi na Koroškem, »po mestih in vaseh se je luteranstvo vrinilo«, kjer »prijatli nove vere niso bili tako zmerni kakor na Kranjskem. Grajanje, zabavljanje preganjanje, rop in poboji so se v vsaki večji vasi, pri Nemcih in Slovencih godili. Pobožne procesije k Gospej sveti so bile napadane, in skrunjene; božja pota so nehala, mašne bukve so bile sežgane, maše same so nehale.« (Trdina 1866: 107) Podobno silovito naj bi bilo tudi na Štajerskem, vendar ne med Slovenci (Trdina 1866: 107). Luteranstvo je bilo po njegovem »vzrok neizrečene koristi in sreče postati s tem, da je jih narodnost zbudilo in njih jezik po sto in stoletnem prestanku zopet v pisanje in šole vpeljalo in mu vsaj nekoliko veljave zraven latinskega in nemškega zadobilo. Pred vsemi drugimi gre ta slava Primožu Trubarju.« S svojimi knjigami, »ko je pregnan na Nemškem živel«, »se bo Trubar, na veke v dobrem spominu slovenskega ljudstva ohranil; brez njega bi se bilo naše slovstvo Bog ve kako pozno ali pa nikdar ne zbudilo« (Trdina 1866: 109). Trdina ne govori o kulturi, temveč o Trubarjevem pomenu za slovensko slovstvo.

V 60. letih 19. stoletja so slovenski protestanti postali predmet kulturno-politično-nacionalnih nasprotij. Kot jezik razprav o slovenskih protestantih se je v drugi polovici 19. stoletja dotlej običajni nemščini pridružila slovenščina. V slovenščini je bil Slomškov zapis ter predstavitev v Trdinovi zgodovini. Kljub temu je nemščina ohranila pomembnejšo vlogo. V tem jeziku so bile razprave v zgodovinskih revijah, npr. *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* na Kranjskem, kjer imenuje takratni protestantski pridigar v Ljubljani Theodor Elze Trubarja za prvega in najvidnejšega pridigarja na Kranjskem. »In čeprav sodbo glede njegove cerkvene dejavnosti različno pilijo, in čeprav so se novi slovenski raziskovalci in učenjaki odrekli osnovam njegovih jezikovnih prizadevanj, bo kljub temu njegovo ime ostalo visoko spoštovano ne le pri njegovih verskih tovariših temveč kot ustanovitelju slovenske literature tudi pri vseh njegovih sodeželanih in sorojakih.« (Elze 1861: 63) Theodor

Elze (1823–1900) spada med najpomembnejše avtorje o slovenski reformaciji in Primožu Trubarju s številnimi razpravami in še danes nepreseženim delom Trubarjevih pisem in odgovorov nanje (Elze 1897). Bil je predikant v Ljubljani v letih 1851–1865, nato v Meranu in od leta 1868 v Benetkah. Njegova dela so ostala temeljna do danes.

V istem letu kot Elzejev zapis, 1861, je izšel še Trubarjev življenjepis sicer neznanega avtorja Wilhelma Sillema. Delo je pomembno, ker so bile v njem prvič v zvezi s Trubarjem in slovensko reformacijo zapisane ideje takratnih nemških protestantskih nazorov. Z uvedbo reformacije je bila poleg Luthrovega nauka na Kranjskem posredovana tudi nemška kultura in nemško izobraževanje, kar bi, če bi se obdržala, nato posredovala tudi južnim Slovanom (Rajšp 2021: 314).

Sillemovo delo je znanilec novih časov, ko začne pri ocenjevanju Trubarja in slovenskih protestantov prevladovati polemična retorika in ko so v novoprihajajoča ideološka in nacionalna nasprotja potegnjeni dogodki 16. stoletja. Literarni pomen Primoža Trubarja in slovenskih protestantov ostaja priznan, vendar prekrit z novodobnimi nasprotji. Tako kot se je zgodovinopisje o reformaciji razmahnilo v nemškem protestantskem prostoru, se je tudi v deželah s slovenskim prebivalstvom na Koroškem, Štajerskem in na Kranjskem. Tukaj je poleg Theodorja Elzeja izstopal August Dimitz z *Zgodovino Kranjske*. V njej je opis protestantske dobe zelo pomemben, ker je uporabljal arhiv kranjskih deželnihi stanov. Je pa, v duhu tistega časa, oster do Katoliške cerkve (Dimitz 1875). Vsa dela so pisana v nemščini.

Pri Slovencih je obširnejši opis slovenskih protestantov in njihovih del podal Josip Marn v *Jezičniku* leta 1883 (Marn 1883: 2–21). Na začetek postavlja sveta brata Cirila in Metoda, za slovenske protestantske pisce pa je citiral Slomška iz *Drobtinic* 1862. Nato opiše slovensko slovstvo 16. in 17. stoletja. Pri tem so že močno prisotna protestantsko-katoliška nasprotja v slovenskem in širšem nemškem prostoru. Slovensko protestantsko literaturo sprejema, ne pa tudi protestantske vere. »Kakor kužna bolezen je Lutra kriva vera v šestnajstim stoletji tudi po Krajnskimi in Štajarskim segala ...«, »/v/se je bilo polno prepira; ljubiga mira ni bilo pri krivoveri in keršanska ljubezen je med kristjanami vmirala.« (Marn 1883: 22) Kot rešitelja predstavi ljubljanskega škofa Tomaža Hrena. Dragocen doprinos k poznavanju slovenskih protestantskih piscev v *Jezičniku* predstavlja prevod uvoda v slovnico

Adama Bohoriča »Zimske urice proste«, ki je postal tako prvič dostopen tudi Slovencem, ki latinsko niso znali (Marn 1883: 58–68).

Tristoletnico Trubarjeve smrti leta 1886 je obeležil *Ljubljanski Zvon* z razpravo Andreja Fekonje »O početkih slovenske književnosti« in s pesnitvijo Gorazda (Antona Aškercja) »Novi svetnik«. Fekonja je delo slovenskih protestantov pozitivno ocenil. »Z njihovimi spisi smo Slovenci dobili prve početke svoje pismenosti. Ž njimi je bil položen temelj slovenske književnosti.« Versko vprašanje je pustil ob strani, »neozirajoč se na ostale činitelje in posledice reformacije nam je tu govor le o književni strani, o glavnem pogoji narodni naši prosveti« (Fekonja 1886: 355).

Anton Aškerc pa je objavil pesnitev, ki opeva Trubarjev prihod v nebesa, kjer ga prišteje med mučence:

»Iz vsakega najdete tukaj stanu
Velikih in slavnih svetnikov,
Iz Vašega jadnega pa rodu,
Največ jih je - mučenikov.«
Kot Trubarjeva nasprotnika sta prikazana škofa Tekstor in Hren:
»Križ božji! Slovenski Luter tu!
Bolestno škof Tomaž Hren vzdahne,
Še tukaj ne bode pred njim miru?
Na dno vic nazaj naj se pahne!«
Nasprotno pa je Trubarjev zagovornik škof Anton Martin Slomšek:
»V jeziku premilem on prvi iz vseh,
Oj, čujte! nam knjige je pisal!
In greh, ki učinil ga bil je, greh —
Spokorniku Bog ga je zbrisal.« (Fekonja 1886: 321)

Oba avtorja sta bila katoliška duhovnika in sta v Slomškovem duhu slavila Trubarjev in ostalih slovenskih protestantov kulturni pomen.

Veliko bolj odmevno je Aškerc posegel v protestantsko problematiko v prvem desetletju 20. stoletja ob bližajoči se 400-letnici Trubarjevega rojstva s pesnitvijo »Primož Trubar. Zgodovinska epska pesnitev«. Čprav je v naslovu »zgodovinska«, je Trubar nosilec liberalnih idej Aškerčevega časa in čutenja. V zadnjem verzlu polaga Aškerc množici v usta:
»Hej, Trubar! Bog te živi! Slava, slava!
K svobodi pot nas vodi tvoja prava.
Ti naš buditelj si in naš učitelj,
slovenski prerok naš in naš voditelj.« (Aškerc 1905: 116)

Nedvomno pa je Aškerc razburjal tudi kulturnobojno, kot npr. v »Himni slovenskih heretikov«, tj. protestantov.
»Izbrali smo si svojo novo vero
In svojega mi molimo bogá
Boga svobode, luči in resnice,
in nosimo s seboj ga v dnu srcá.«

(Aškerc 1906: 4)

Aškerčeve pesnitve so povzročile veliko razburjenje tako v samem liberalnem taboru in še bolj v nasprotnem katoliškem. Presojati jih gre v okviru takratnega dogajanja, tako v političnih kot tudi nacionalnih nasprotjih. Od tiste dobe je tudi zgodovinopisje o protestantski problematiki napredovalo. Predvsem nemško, ki se resno sooča z zablodami nemškega protestantskega nacionalizma, ki je svoj žalosten vrhunec doživel prav v dobi nacionalsocializma. Danes so v marsičem presežena naziranja, kot ga najdemo v komentarju v *Zbranem delu* Antona Aškerca, da naj bi bil cesar Maksimilijan edini Habsburžan, »ki je zaradi svoje humanistične razgledanosti pokazal nekoliko več razumevanja za protestantizem, religiozno naprednejši od katolicizma« (Novak 1985: 347), pri čemer avtor pristaja na vrednotenje protestantizma s strani protestantov samih od druge polovice 19. in prve polovice 20. stoletja.

6 Primož Trubar : Anton Martin Slomšek

Za razumevanje presojanja slovenskih katoliških piscev o slovenski reformaciji in Primožu Trubarju pa je treba upoštevati dogajanje v Nemčiji, ki je imelo velik vpliv tudi v Avstriji. »Kanonizacija« Trubarja kot nacionalnega junaka je potekala v senci »kanonizacije« Martina Luthra v Nemčiji, ko ga proglašajo za nemškega nacionalnega junaka. Čeprav sega začetek v leto 1817 s proslavo na Wartburgu, se je ta postopoma širila v druge nemške države in leta 1883 dosegla prvi vrhunec v takrat že združeni Nemčiji, ko je imela Nemčija za seboj že prvo obdobje »kulturnega boja«, v bistvu boja Bismarckove protestantske države proti nemškim katoličanom. Slovenska liberalna stran je iz tega boja sprejemala parole o nacionalnem pomenu reformacije (tam za Nemce, tu za Slovence), parole svobode vesti in seveda boja proti papežu in Rimu. Nasprotno se je katoliška stran branila pred protestantsko nadvlado, ki je v obliki nemškega nacionalizma vedno bolj prodirala tudi v slovenski prostor. Ta nemški nacionalizem sicer ni prevladal pri protestantih na Goriškem, kjer je bil član protestantske cerkve tudi glavni slovenski politik Karel Lavrič, je pa prevladovala v Ljubljani in nato posebno agresivno v Celju in Mariboru (Rajšp 2018: 11).

V tej luči »germanske« grožnje bi bilo pač treba upoštevati tudi presojanje odnosa do slovenskega protestantizma 16. stoletja v obdobju od druge polovice 19. stoletja do konca prve svetovne vojne. Obenem pomeni ta čas tudi transformacijo protestantizma in Trubarja z verskega na nacionalno kulturno področje. Slomšek

take transformacije ni doživljal, ni pa doživljal tudi takšne zunanje pozornosti kot Trubar.

Podobna so bila prizadevanja za postavitve spomenika, ki so v Ljubljani potekala v senci slovenskih notranjih razhajanj med liberalnim in konservativnim taborom, v primeru Slomška pa med nemško in slovensko stranjo. Pri tem je šlo Trubarju nekoliko bolje, saj je bil spomenik postavljen v letih 1908–1910, medtem ko ga je Slomšek na prostem dočakal šele leta 1991, v samostojni Sloveniji. Niti Trubar niti Slomšek pa po smrti nista bila pozabljena, Trubar je dobil kmalu po smrti pomemben spomenik s sliko v farni cerkvi v Derendingenu, Slomšek pa, sicer z večjo zamudo, leta 1878 v mariborski stolnici (Lavrič 2013: 71).

Primož Trubar in Anton Martin Slomšek sta bila v konfesionalnem pogledu in v narodnopolitični stvarnosti med liberalnim in katoliškim na dveh nasprotnih bregovih, vendar lahko vidimo med njima veliko stičnega. Oba sta bila duhovnika, ki sta jemala duhovniško poslanstvo skrajno resno, oba sta bila odlična pridigarja in nadarjena pisatelja, oba sta bila pomembna cerkvena organizatorja in oba sta bila v celoti predana Slovincem, oba sta črpala iz sobivajoče nemške jezikovne in verske kulture ter jo obenem tudi bogatila. Nobeden od njiju ni študiral na takratnih univerzah, temveč sta se izobraževala na osnovnih cerkvenih ustanovah, pri čemer je videl Trubar več sveta (Reka, Salzburg, Dunaj, Trst) kot Slomšek, ki se je izobraževal v bogoslovju v Celovcu. Pa vendar sta bila oba moža širokih pogledov in vpeta v širše dogajanje nemškega prostora. Obema je pri verskem oznanjevanju služila slovenščina kot osnovno orodje, kar je dobilo velik kulturni pomen. In ravno s tega stališča sta dosegla spravo. Trubar je osebno sicer ni mogel izreči, jo je pa Anton Martin Slomšek kot slovenski katoliški škof v *Drobtinicah* leta 1862 v prispevku *Slava rodoljubom in utemeljiteljem našega slovstva*.

Ne Trubar in ne Slomšek nista delovala kot kulturna delavca, vendar sta ravno za to področje dosegla trajne uspehe, ko sta s svojo izredno nadarjenostjo in sposobnostmi ter neutrudnim delom v največji meri izkoristila možnosti časa. Trubar je v okviru reformacije uresničeval posredovanje zveličavnih resnic v slovenskem jeziku, napisal in izdal prve knjige ter skupaj z drugimi slovenskimi protestanti (Jurij Dalmatin, Adam Bohorič, Sebastijan Krelj itd.) ustvaril jezikovno podlago s slovenskimi teksti, slovensko slovnico ter slovensko-drugojezičnimi slovarji. Izkoriščen je bil odličen moment za vstop Slovencev v svet evropske

jezikovne različnosti in mnogoterosti, ki jo je v danem trenutku omogočila reformacija v državi Svetega rimskega cesarstva. Pri tem pa ne gre spregledati, da slovenski protestantje niso bili ne prvi ne edini, ki bi opozorili na navzočnost slovenskega jezika in ljudstva, ki ga je govorilo v evropski mnogoterosti. To dejstvo je predstavljeno in dokumentirano v takratni vrhunski kartografiji, kot sta Münsterjeva *Kosmografija (Cosmographia)* in Ortelijev *Teater sveta (Theatrum Orbis terrarum)*, edina atlasa tistega časa, v katerih so omenjeni Slovenci (Windische), tako pa jih je v svojih spisih imenoval tudi Trubar. Zahodnemu učenemu svetu pa je slovenski svet predstavil tudi patriot slovenskega jezikovnega področja Žiga Herberstein Hrastovski v svojih delih »Moscovia« (1557) ali v avtobiografskem delu »Gratae posteritati« (1558) (Wakounig 2003: 19). Adam Bohorič pa je s svojo slovnico in njenim uvodom pokazal, da biva tukaj ljudstvo s svojim jezikom, ki je del slovanske in ne germanske ali katerekoli druge jezikovne skupine (Rajšp 2022: 366).

Tudi Slomšek ni bil ne prvi in ne edini, ki je v svojem času utrjeval zaupanje v slovenstvo ter Slovence jezikovno, kulturno – v luči vere, dvigal na raven sosedov, kot je to omogočal čas formiranja in uveljavljanja evropskih narodov in zahtevala obramba pred porajajočimi se nacionalizmi. Slovenci v Slomškovem času niso bili neznani, saj so bili prisotni na zemljevidih kot eden evropskih narodov. Leta 1842 je Pavel Šafařík objavil zemljevid »Slovanský zeměvid«, na katerem so prvič s slovenskim imenom zapisani »Slovenci« ter krajevna imena v slovenščini. Tudi nemško-slovenska jezikovna meja na Koroškem in Štajerskem je odgovarjala dejanskemu stanju, k čemur so s podatki pripomogli trije vidni slovenski duhovniki, Valentin Stanič, Matija Majar in Anton Martin Slomšek. Šafaříkove podatke je nato uporabil Karl Bernhardi (Karl Christian Sigismund Bernhardi (1799–1874, Kassel)) za svoj zemljevid »Sprachkarte von Deutschland« leta 1843, na katerem je slovensko-nemško mejo na Koroškem in Štajerskem risal na osnovi Šafaříkovih podatkov in zavrnil druge nemške avtorje, ki so risali jezikovno mejo na reki Dravi. V Physikalischer Atlasu iz leta 1846 so na zemljevidu »Ethnographische Karte der Oesterreichischen Monarchie« Slovenci prvič zapisani v nemščini kot »Slowenzen«. Šafařík, ki je v poglavju *Zgodovina slovenskega jezika in literature (Geschichte der windischen Sprache und Literatur)* predstavil Trubarjevo biografijo in podroben opis literarnega dela slovenskih protestantov ter slovensko literaturo prekmurskih protestantov, je opozoril tudi na pomen poimenovanja, da jih domači (madžarski) avtorji po krivici

(mit Unrecht) imenujejo »Vandale«, ker sami sebe imenujejo »Slowene, Slowenci« (Šafařík 1826: 287).

V tem času v spisih o slovenski reformaciji in slovenskih protestantih ni poudarka na razhajanjih in napakah te ali one strani, temveč gre za pozitivni predstavitvi zaslug in pomena Primoža Trubarja in drugih slovenskih protestantov. Tako pa je bilo možno tudi sodelovanje med Slovakom Šafaříkom in Nemcem Bernhardijem ter slovenskimi katoliškimi duhovniki Staničem, Majarjem in Slomškom pri projektu nemško-slovenske jezikovne meje na Koroškem in Štajerskem.

Trubar in Slomšek sta živela in delovala v prelomnih dobah. Čeprav se kot prelomno poudarja Trubarjevo obdobje, ni bilo to nič bolj prelomno kot Slomškova doba. V Slomškovem času je Katoliška cerkev doživljala usodnejše prelome kot v 16. stoletju. V 16. stoletju sta iz reformnih idej črpali obe, tako katoliška kot protestantska. In velika zasluga Martina Luthra je v tem, da je sprožil proces reformiranja v evropski krščanski družbi, kar je po Tridentinskem koncilu prenovilo tudi Katoliško cerkev. Ta proces je imel za posledico novo politično pojmovanje svobode in organizacijo v državi Svetega rimskega cesarstva na konfesionalni podlagi. Državni zbor v Augsburgu je leta 1855 sprejel zakon, s katerim sta bili obe konfesiji, katoliška in luteranska, v državi dovoljeni in zakonsko zaščiteni, vendar v okviru političnih enot posameznih vladarjev, ki so imeli tudi edini pravico odločati o veri podložnikov. Ta zakon je nato krojil usodo konfesionalnega razvoja in stanja, bojov in vojn, pa tudi sobivanja domala dve stoletji in pol do prelomnih dogodkov v vojnah Napoleona po letu 1800. Kljub nasprotjem je država funkcionirala. Vse cesarje tega časa – Habsburžane – so izvolili katoliški in protestantski volilni knezi. Niti enkrat se ni zgodilo, da bi kakšen cesar ne bil izvoljen iz konfesionalnih razlogov. Načelo tolerance se je le počasi uveljavljalo, že z augsburškim verskim mirom leta 1555 za državna mesta, kjer sta bili zakonsko dovoljeni obe konfesiji, in po končani tridesetletni vojni v Šleziji, kjer so bile dovoljene t. i. cerkve miru (Friedenskirchen), med njimi najbolj znani v Swidnici (Schweidnitz) in Jaworju (Jauer). Tudi v deželah, npr. Koroški, kjer so se ohranili sicer prikriti protestanti (kriptoprotestanti), med njimi tudi v slovenski vasi Zagoriče (Agoritschach), ti niso bili neznani ne katoliškemu sovaščanom in ne cerkvenim in posvetnim oblastem, je vladalo sožitje (Tropper 2009: 151–152).

Globok prelom v dotedanjem položaju Cerkve v Evropi se je zgodil s francosko revolucijo, nadaljeval pa se je v Napoleonovem času tudi v Italiji, na vrhu Katoliške cerkve z izgonom papeža v Francijo (Šumrada 2021), v nemškem prostoru pa z odpravo cerkvenih kneževin in združitvijo nekdanjih protestantskih in katoliških teritorijev v novih državah.

Za slovenske dežele v okviru avstrijskega cesarstva tokrat časi niso izgledali tako prelomni, predvsem zaradi cerkvenih reform cesarja Jožefa II. in tolerančnega patenta, ki je odprl pot do verske enakopravnosti protestantom. V Slomškovi dobi so tako Slovenci in drugi narodi dosegali jezikovne pravice, protestanti verske, ki jih je zagotavljala oktroirana marčna ustava leta 1849 in končno protestantski patent leta 1861. Vendar pri tem ni šlo le za priznanje enakopravnosti, temveč tudi za položaj avstrijskih protestantov, ki so imeli močno zaledje v protestantski Prusiji in po letu 1871 v združeni Nemčiji.

Za odnos med katoličani in protestanti v 19. stoletju je bila pomembna Amerika. Protestanti so katoličane, ki so se priseljevali sredi 19. stoletja, odklanjali, smatrali so jih za nemoralne, kulturno zaostale in socialno nezanesljive (Lehmann 2012: 39). V drugi polovici stoletja so vse smeri reformacije sprejele Luthra kot glavno osebnost začetka reformacije, številni študentje so odhajali na študij reformacije v Nemčijo, v angleščino so prevajali tudi številna nemška dela. Vodilni Američani so videli paralelo med njihovo zmago v državljanski vojni nad jugom in zmago protestantske Prusije nad katoliško Avstrijo in Francijo (Lehmann 2021: 43). Vrhunec Luthrovih slav je bil leta 1883, sploh prvič v zgodovini. Vendar se je navdušenje pričelo ohlajati in Luther je s prvo svetovno vojno, leta 1917, deloma ali v celoti izgubil zasluge, ki so mu jih pripisovali leta 1883 (Lehmann 2012: 92).

6.1 Vera in nacionalnost – konfesionalizacija nacije

V 16. stoletju daje »nacionalnost« podpora veri, v 19. stoletju pa vera podpora nacionalnosti, v 16. stoletju je v centru dogajanja vera, v 19. stoletju pa nacionalnost. V državnem okviru Svetega rimskega cesarstva prevladujeta v obeh obdobjih, s tem, da zamenjata le vrstni red. Oba, Trubar in Slomšek, sta bila rojena v državi Svetega rimskega cesarstva in tudi njuno delovanje je bilo pod odločujočim vplivom prevladujoče nacije v državi – Nemcev.

V nemškem prostoru so protestanti, judje in katoličani v 19. stoletju neločljivo povezovali nacionalno in konfesionalno identiteto vendar je bilo pri protestantih vodilno meščanstvo in pri katoličanih duhovniki (Laube 2004: 306). S konfesionalizacijo nacije so se uveljavili tudi glavni prazniki in »svetniki«. Pri protestantih se je po letu 1817 uveljavil 31. oktober kot glavni spominski dan reformacije. Leta 1667 ga je uvedel saški vojvoda Jurij (Georg I.), medtem ko je v južnonemškem prostoru prevladoval 25. junij kot spomin na izročitev augsburške veroizpovedi državnemu zboru. Kot osrednji junaki, »svetniki«, so se utrdili Martin Luther, Melanchton in švedski kralj Gustav II. Adolf. Pri nemških judih je postal osrednja osebnost Moses Mendelssohn (1729–1786), pri nemških katoličanih pa je dobil, kot nemški svetnik, pred letom 1848 poseben pomen sv. Bonifacij, po letu 1867 se je na ta dan sestajala nemška škofovska konferenca (Laube 2004: 303).

V nemških deželah se je težnja po konfesionalizaciji nacije uveljavljala pri protestantih v 60. letih 19. stoletja. Močno jo je podprl Leopold Ranke, ko je eno od poglavij v svoji znameniti zgodovini *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation* naslovil »O izvoru razkola nacije – Vom Ursprung der Spaltung der Nation«, razkol je pripisal cesarju in katoličanom, sam si je želel nemško nacionalno državo na protestantski osnovi (Schmidt 2001: 33). Nato je bila tendenca najbolj izrazita pri vrsti teologov in zgodovinarjev, ki so zagovarjali stvaritev nemške protestantske nacije pod vodstvom Prusije z izključitvijo vseh katoliških vplivov. Na protestantski strani so konfesionalizacijo nacije propagirala protestantska liberalna združenja, med njimi *Gustav-Adolf-Verein* (1832) in *Deutscher Protestantenverein* (1863). Prizadevanjem za »enotnost protestantske religije in nacije« so sledili v 60. letih začetni kulturni boji v državi Baden, ki jo je leta 1806 vzpostavil Napoleon, in v 70. letih v Prusiji (Kuhlemann 2004: 31–32).

Med Nemci je protestantska stran prevladala z interpretacijo protestantskega kulturnega ideala. K osnovnim elementom je spadalo naziranje o principielni superiornosti protestantizma nad katolicizmom. Kot protestantske principe so reklamirali: izobraževanje, svobodo vesti, versko subjektivnost, znanstveno usmerjenost, politično avtonomijo in naprednost mišljenja. V teh principih po protestantskem pojmovanju ni zakoreninjena le ideja moderne kulturne države, temveč tudi nemške nacije. Šlo je za protestantsko teorijo kulturonoscev (Kulturträgertheorie) s socialno združevalnim kot tudi kulturno in socialno izključevalnimi hegemonialnimi zahtevami. Izključevanje katolicizma iz

protestantsko pojmovane »kulturne nacije« je temeljilo na mentalnih in socialnih deficitih, ki so jih pripisovali katoličanom, ti naj bi škodovali »nemški kulturni naciji«. Borili so se proti katoliški verski praksi, ki so jo diskvalificirali kot magijo in malikovalstvo. Leta 1886 je bila ustanovljena še *Evangeličanska zveza – Evangelischer Bund*, ki si je zastavila za osnovno nalogo »varovanje evangeličanskih interesov proti političnemu katolicizmu«. Za delovanje v avstrijskih deželah se je *Evangelischer Bund* povezal z društvom *Gustav-Adolf-Verein*, ki je sodelovalo predvsem pri gibanju *Proč od Rima – Los-von-Rom-Bewegung*. Gibanje je bilo zelo močno na Štajerskem in je imelo pomembno vlogo pri ponemčevalnih prizadevanjih Spodnje Štajerske. Gonilna sila, tipičen »Los von Rom duhovnik« (Trauner 2019: 121), je bil Ludwig Mahnert, 1900–1918 protestantski župnik v Mariboru. Znan je po romanu *Die Hungerglocke* (Mahnert 1912), v katerem podcenjevalno slika slovensko katolištvo in slovenske duhovnike.

Sčasoma je vsenemška nacionalna ideja postajala rasistična, ko je poudarjala »nerazdružljivo povezanost med nemško raso in protestantsko vero«, z vso ostrino so se obračali proti katoličanom, ki so jih imenovali ultramontance, in proti Slovanom. Tako kot za antisemitizem so tudi za to lahko našli podlage pri Luthru, ki je Slovane označil za »pessima omnium natio« – najslabšo med nacijami– in bil prepričan, da v njihovih vaseh mrgoli hudičev. Po Luthru naj bi bili tamkajšnji Slovani tudi nasprotniki izobraževanja, »zaradi Slovanov (Wenden wegen) bi univerza (v Wittenbergu) ne mogla obstajati niti leto« (Roper 2016). Kristjani naj bi bili v popolnem nasprotju z nemško kulturo (Schmidt 2001: 34). Konfesionalizacijo nacije so pospeševale obletnice, povezane z Martinom Luthrom, tj. 1817 (300-letnica nabitja tez), 1846 (300-letnica Luthrove smrti), 1867 (350-letnica nabitja tez), 1883 (400-letnica Luthrovega rojstva), 1917 (400-letnica nabitja tez), na katerih so demonstrirali protestantsko socialno in kulturno superiornost. Leta 1917 je glorifikacija reformacije dosegala vrhunec s »totaliziranjem Luthra« kot odločilnega nemškega ljudskega in verskega junaka z daljnosežnim degradiranjem katolicizma.

6.1.1 Germanizacija – nemštvo

Z vprašanjem Nemcev je pri Slovencih tesno povezan pojem germanizacije. Germanizacija je nedvomno potekala od prvega sosedstva med Slovani (Slovenci) in Germani (Teutoni, Sasi, Bajuvari, Franki). Vendar so se od obdobja etnogeneze pa

vse do konca druge svetovne vojne načini germanizacije spreminjali. Slovenci so v tem času nacionalno nastajali, tako kot so nacionalno nastajali Nemci. Razvoj pa je tekel vzporedno, v isti krščanski kulturi srednjega veka. Ta vzporedni razvoj lahko spremljamo vse do združitve Nemčije leta 1871. Nemčija je postala močna država, politična, gospodarska in vojaška velesila v Evropi in svetu. S tem pa je dobila tudi pripadnost nemštvu pomen za posameznika, kot ga dotlej ni imel.

Trubar in Slomšek sta rasla, se izobraževala ter duhovno razvijala v tem enotnem procesu politične tvorbe, ki je nosila uradni naziv Sveto rimsko cesarstvo. Kot nemško zaznamovano se je pojavilo šele konec 15. stoletja in v 16. stoletju s pridatkom »nemške narodnosti« (teuscher, deutscher Nation), nato pa se je od 17. stoletja dalje ponovno umaknilo, to ni bil nikdar uradni naziv države.

Nemščina je dobila s protestantizmom v 16. stoletju velik pomen. Drugače kot v slovenščini so že pred Luthrom obstajali nemški prevodi *Svetega pisma* ter druga literatura, čeprav je kot jezik vseh »znanosti« in višjega izobraževanja na univerzah v celoti prevladovala latinščina. Protestantje Luther, Melancthon, Flacij Ilirik in vsi ostali so predavali ter pisali knjige in razprave v latinščini. Pomemben korak v smeri rabe nemščine v javnem življenju sta storila kot prva Ulrich von Hutten in Martin Luther, ko sta v boju proti »italijanski« cerkveni prevladi gradila na nemškem pismenstvu. Trubarjevo literarno knjižno delo je bilo organizacijsko in finančno podprto v nemškem geografskem prostoru, kjer je po umiku iz Kranjske dobil mesto pridigarja najprej v svobodnih državnih mestih Rothenburg ob der Tauber (1548–1552), kjer je napisal in v bližnjem mestu Schwäbisch Hall tiskal prvi slovenski knjigi *Katekizem* (*Catechismus in der Windischenn Sprach*) in *Abecednik* (*Abecedarium und der klein Catechismus In der Windischen Sprach*), nato v Kemptenu v letih 1553–1561, ko je dobil službo župnika v deželi Württemberg, kjer je, razen v letih 1562–1565, ko je deloval v Ljubljani, deloval kot župnik krajši čas v Lauffenu, nato pa je od leta 1566 do smrti 1586 deloval kot župnik v Derendingenu. 1561–1564 je bil še ravnatelj Ungnadovega ali Biblijskega zavoda, kjer so tiskali hrvaške protestantske knjige v latinici, cirilici in glagolici ter nekatere slovenske (Žnideršič 2000: 43).

Važen pojem nacionalizaciji »hagiografije« je nedvomno doprinesel Ivan Prijatelj s svojim esejem »Kulturni pomen slovenske reformacije« leta 1908. Kako aktualen je bil esej, priča ponatis leta 1952. Številne njegove formulacije so ostale osnova

vrednotenja slovenskih protestantov. Čeprav reformacija ni bila nacionalno gibanje, naj bi Slovenec dokazal, »da je vreden mesta med evropskimi narodi« (Priatelj 1952: 52), ter pokazal, da more, »dasiravno zaostal, v velikih zgodovinskih hipih dohiteti svoje kulturno mogočne sosede in stopiti z njimi v isto bojno vrsto« (Priatelj 1952: 53), »narod, zaslužjen, tlačен od tujih graščakov [...] Protestantizem je položil temelj naši kulturi, zadušen je bil nasilno.« (Priatelj 1952: 74) Problema nemške protestantske germanizacijske nevarnosti svoje dobe Priatelj ni želel videti. Katoliški strani, ki je izpostavljala nemško nevarnost, »da bi nas bila reformacija še tesneje priklopila k nemštvu«, je ugovarjal, »da so pričeli z osvoboditvijo individua od rimske univerzalnosti Nemci, a ravno tako je res, da tega dela niso izvrševali samo v svoje nacionalne namene«. Zaščito je videl v naziranju: »Saj je bila vendar glavna lastnost reformacije individualna emancipacija na podlagi lokalnih razmer in čisto narodnih pogojev življenja. V tem imenu je dvignila zastavo proti rimski univerzalnosti, in te zastave ni nikjer zatajila.« (Priatelj 1952:77) »Ta pomoč tujstva, kako se ponavadi krivo tolmači! [...] In kje naj bi se bili takratni Slovenci, ako ne pri sosedu Nemcu, ki se je poprej tudi učil pri izobraženejših sosedih! Slovenec ni mogel iti po kulturo k bratom jugoslovanom, ker je tam ni bilo. Pač pa je bil takoj pripravljen jo tjakaj nesti, kar spričuje lepo vzcvetela protestantska glagolska in cirilska literatura, nastala po posredovanju slovenske.« (Priatelj 1952: 40)

Mnoge Prijateljeve trditve »hagiografije« o reformaciji in Primožu Trubarju prevevajo številne spise še danes. Zanimivo je, da se njegovi nazori skladajo s Sillemom. Slovenci naj bi sprejeli nemško kulturo in jo posredovali na jug, kjer da je ni bilo. Zanimivo je tudi, da ne vidi nevarnosti germanizacije s strani takratnega nemškega protestantizma na Slovenskem. Obveščen je bil lahko z izrinjanjem slovenskega jezika v edini slovenski vasi Zagoriče (Agoritschach) (Schwarz 2010: 137) in pa tudi z izrinjanjem domačega jezika protestantskih Lužiških Srbov iz cerkve in nadomeščanjem z nemščino.

In kje smo danes? Poglavlja presojanja in ocenjevanja po drugi svetovni vojni se ne lotevam. V največji meri so se ohranile sodbe izpred prve svetovne vojne z dodanimi sodbami marksističnega zgodovinopisja.

»Hagiografije svetnikov« nasploh in tako tudi Primoža Trubarja odsevajo poglede in potrebe določenih obdobj. Zgodovinsko védenje se z vedno novimi raziskavami širi, zato je prvo vprašanje, koliko se družba tej možnosti odpira. Ob vseh povojnih

najdbah novih dokumentov so nedvomno pomembna odkritja natisa prve slovenske knjige, Trubarjevega *Katekizma*, v Schwäbisch Hallu in ne Tübingenu (Claus 2018). Velik doprinos za razumevanje Primoža Trubarja predstavlja objava Trubarjevega cerkvenega reda v originalu in sodobnem slovenskem prevodu (Ahačič 2014). Trubarjevo teološko razgledanost in vire zanjo pa prinaša delo Gerharda Giesemann *Teologija reformatorja Primoža Trubarja* (2018). Ob teh novih pristopih se odpira še veliko dela za prihodnjo podobo Primoža Trubarja kakor tudi obširen arhiv Antona Martina Slomška v Mariboru.¹ Tako Primož Trubar kot Anton Slomšek to pozitivno energijo hranita. Za uveljavitev Slovencev na evropski karti narodov in končno za državo Slovenijo sta zaslužna oba, Primož Trubar in slovenski protestantski pisци za slovensko knjižno kulturo v 16. stoletju, Slomšek in slovenski duhovniki pa za uresničitev slovenske narodne ideje v 19. stoletju ter nacionalno osamosvojitve in prehod v Jugoslavijo leta 1918.

7 Zaključek

Primož Trubar in Anton Martin Slomšek sta nedvomno najvidnejši in tudi najbolj čaščeni slovenski osebnosti. Njuni »hagiografiji« nista zaključeni, vsako leto se obnavljata vsaj ob Slomškovi nedelji in dnevu reformacije 31. oktobra. Govorniki največkrat poudarjajo vrline, ki se zdijo njim najpomembnejše. Zanimarjeno pa ostane resnično zgodovinsko okolje, v katerih sta osebnosti delovali, in predvsem sodelavci, ki bi bili prav tako vredni omembe.

Največkrat se želi prikazati veličino osebnosti s premagovanjem njenih »sovražnikov«, pri čemer ostajajo ti brez možnosti obrambe. Velike osebnosti pa si zaslužijo, da se prikaže njihovo bistvo in njihovo jedrno sporočilo narodu, veri, človeštvu. Hagiografije so odvisne od časa, v katerem so napisane. Čeprav je literatura o Primožu Trubarju in tudi Antonu Martinu Slomšku že težko pregledna, je doslej vse preveč prisotno »nasprotovanje«, podedovane negativne predstave brez prikaza širšega zgodovinskega dogajanja in tudi zgodovinskega razvoja. Ko se npr. kriminalizira sežig protestantskih knjig, manjka širši prikaz problematike fizičnega uničevanja »sovražne literature«. Da jih, v času reformacije, niso sežigali le katoličani, temveč tudi protestanti. Da se uničevanje knjig »nasprotnikov« ni ustavilo v 17. stoletju, pa vemo iz povojnega odnosa do »sovražnih knjig« v Sloveniji.

---

¹ Glej Kramberger 1993.

Problematičen je npr. izraz »tujina«. Trubar se je gibal samo v eni državi in nobeni tuji. Delovanje daleč od domačega kraja ni bilo usojeno le njemu, temveč mnogim takratnim intelektualcem. Ko je govora o preganjanju, pa je treba priznati tudi, da je po takratnem verskem zakonu iz leta 1555 bilo odločanje o veri podložnikov prepuščeno vladarjem in ne vesti posameznika, da so pa podložniki, v primeru neupoštevanja vladarjeve volje, ki jo je običajno tudi uzakonil, imeli pravico do prodaje lastnine in izselitve v drugo deželo, kar je bilo veliko bolj humano od povojnega jugoslovanskega sistema, ko so ubežnike streljali na meji ali izgnali protestante in druge brez kakršnekoli odškodnine.

Hagiografski prikazi velikokrat poudarjajo neko imaginarno svobodo in ne upoštevajo družbenih okoliščin, predvsem državne ureditve v času »svetnikovega« življenja. Ob prikazovanjih »svetnikov« in njihovih hagiografij bi bilo treba veliko bolj upoštevati splošne zgodovinske danosti, v katerih so živeli in v katerih so »hagiografije« nastajale. Prav tako bi bilo treba tudi osebnostim, s katerimi sta se Slomšek in Trubar srečevala in so velikokrat predstavljene v negativnem pomenu, priznati pravico do njihovega lastnega mišljenja. Le odkrivanje resnice lahko ohrani pomen in veličino Primoža Trubarja in Antona Martina Slomška. In takih hagiografij sta vredna.

Viri in literatura

- Kozma AHAČIČ, 2014: *Primož Trubar. Cerkevni red*. Znanstvenokritična izdaja dela Cerkovna Ordninga z znotraj jezikovnim prevodom v sodobi slovenski jezik. Ljubljana: Založba ZRC.
- Karin ALMASY, 2018: *Kanon und nationale Konsolidierung Übersetzungen und ideologische Steuerung in slowenischen Schullesebüchern (1848–1918)*. Wien: Böhlau Verlag.
- Anton AŠKERC, 1905: *Primož Trubar. Zgodovinska epska pesnitev*. Ljubljana: Ig. Pl. Kleinmayr & Bamberg.
- , 1906: *Mučeniki: Slike iz naše protireformacije*. Ljubljana: L. Schwentner.
- Franz BRENDLE, 2011: *Vom Leben und Sterben Herr Primus Trubers. Primus Truber. Der slowenische Reformator und Württemberg*. Ur. Lorenz Sönke, Anton Schindling, Wilfried Setzler. Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag.
- Helmut CLAUS, 2018: »Gedruckt in Siebenbürgen durch Jernej Skuryaniz«. Buchkundliches zu den Erstdrucken von Primož Trubars slowenischem *Catechismus* und *Abecearium* aus dem Jahr 1550. *Württembergisch-Franken* 102. 45–58. Dostop 14. 1. 2023 na Landesbibliographie Baden-Württemberg (statistik-bw.de).
- Monika DEŽELAK TROJAR, 2016: Kanonizacija Antona Martina Slomška v verskem in kulturnem kontekstu. *Kulturni svetniki in kanonizacija*. Ur. Marijan Dovič. Ljubljana: Založba ZRC (Studia literaria, Institut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU). 287–308.
- August DIMITZ, 1874: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813*. Laibach: Kleinmayr & Bamberg.

- France Martin DOLINAR, 1991: Načrt za reorganizacijo Lavantinske škofije od Jožefa. II. do Slomška. *130 let visokega šolstva v Mariboru*. Ur. Avguštin Lah. Celje: Mohorjeva družba. 55–64.
- Marijan DOVIČ (ur.), 2016: *Kulturni svetniki in kanonizacija*. Založba ZRC (Studia literaria, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU).
- Joachim EHLERS, 2006: Imperium und Nationsbildung im europäischen Vergleich. *Heilig – Römisch – Deutsch. Das Reich im Mittelalterlichen Europa*. Ur. Bernd Schneidmüller, Stefan Weinfurter. Dresden: Michel Sandstein Verlag. 101–118.
- Theodor ELZE, 1861: Primus Trubers Denkmal in Derendingen. *Mitteilungen des historischen Vereins für Krain* 16/1. 63.
- –, 1997: *Primus Trubers Briefe. Mit den dazu gehörigen Schriftstücken gesammelt und erläutert*. Tübingen: H. Laup JR. in Tübingen.
- Hermann FABRONIUS, 1614: *Neue summarische Welt-Historia vnd Beschreibung aller Keyserthum, Königreiche, Fürstenthumb, und Völkler heutiges Tages auff Erden. Sampt Vermeldung dencknößtiger Geschichten, sonderlich auch Erzählung der neuen wunderlichen Reysen vnd Schiffarten so heutiges Tages in Orient vnd Occident, gegen Mitternacht vnd Mittag in die Neuen Welten zugeschehen pflegen*. Schmalkalden: Ketzell.
- Gerhard GIESEMAN, 2018: *Teologija reformatorja Primoža Trubarja*. Prev. Fanika Krajnc-Vrečko, Edvard Vrečko. Ljubljana: Založba ZRC.
- Boris GOLEC, 2022: Manj osvetljene poti Adama Bohoriča (ok. 1524-1601/2). *Novi pogledi na Adama Bohoriča*. Ur. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Wilfried HARTMAN, 2002: Ludwig der Deutsche. Dostop 14. 1. 2022 na https://de.wikipedia.org/wiki/Ludwig_der_Deutsche.
- Edvard KARDELJ, 1957: Razvoj slovenskega narodnega vprašanja. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Gerlinde KATZINGER, 2003: Maximilian Joseph von Tarnoczy – „il mezzo papa“. *Salzburg und der Heilige Stuhl im 19. und 20. Jahrhundert. Festgabe zum 75 Geburtstag von Erzbischof Georg Eder*. Ur. Hans Paarhammer und Alfred Rinnerthaler. Frankfurt: Frankfurt am Main.
- Franc KRAMBERGER, 1993: *Anton Martin Slomšek*. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor. (Inventarji 5).
- Frank-Michael KUHLEMANN, 2004: Konfessionalisierung der Nation? Deutschland im 19. Und frühen 20. Jahrhundert. *Nation und Religion in Europa. Mehrkonfessionelle Gesellschaften im 19. und 20. Jahrhundert*. Ur. Heinz- Gerhard Haupt, Dieter Langewiesche. Frankfurt/New York: Campus Verlag. 27–63.
- Stefan LAUBE, 2004: Konfessionelle Brüche in der nationalen Heldengalerie – Protestantische, katholische und jüdische Erinnerungsgemeinschaften im deutschen Kaiserreich (1871 – 1918). *Nation und Religion in Europa. Mehrkonfessionelle Gesellschaften im 19. und 20. Jahrhundert*. Ur. Heinz-Gerhard Haupt, Dieter Langewiesche. Frankfurt/New York: Campus Verlag.
- Ana LAVRIČ, 2013: *Spomenik Antona Martina Slomška v mariborski stolnici*. Slovenski narodni buditelj v likovni umetnosti.
- Hartmu LEHMANN, 2012: Luthergedächtnis 1817 bis 2017. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Walter LUKAN, 1995: Kopitars Privatbibliothek. Bartolomäus (Jernej) Kopitar. *Neue Studien und Materialien anlässlich seines 150 Todestages*. Ur. Walter Lukan. Wien: Böhlau. 221–322.
- Martin LUTHER, 2023: Martin Luther. Dostop 14. 1. 2023 na https://de.wikipedia.org/wiki/Martin_Luther.
- Ludwig MAHNERT, 1912: *Die Hungerglocke: ein Roman aus der steirischen Los von Rom-Bewegung*. Duisburg: Dietrich & Hermann.
- Josip MARN, 1863: Jezičnik. Knjiga slovenska v dobah XVI. XVII. veka. Ljubljana: Natisnil in založil Rudolf Milic.
- –, 1863: *Zlati vek ali spomenica na čast ss. Hermagoru in Fortunatu, sv. Nikolaju in ss. Cirilu in Metodu*. Ljubljana: Založili in na svetlo dali dr. Čebašek, L. Jeran, A. Lesar, J. Marn in L. Vončina. Natisnil Jožef Blaznik.

- Maks MIKLAVČIČ, Jože DOLENC, 1968–1973: *Leto svetnikov*. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov v Ljubljani.
- Walter NIGG, 1991: Ein Jesuit kämpft gegen den Hexenwahn. Paderborn: Bonifatius GmbH Druck – Buch Verlag.
- Vlado NOVAK, 1985: *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*. Anton Aškerc, tretja knjiga. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Martina OROŽEN, 2011: Anton Martin Slomšek, Djanje svetnikov božjih – vzgoja duha, kultura srca in govora v novoslovenskem knjižnem jeziku sredi 19. stoletja. *Slavia Centralis* 4/1. 14–47.
- Anton OŽINGER, 1991: Prenos škofijskega sedeža v Maribor. *130 let visokega šolstva v Mariboru*. Ur. Avguštin Lah. Celje: Mohorjeva družba. 65–72.
- Ivan PRIJATELJ, 1908: O kulturnem pomenu slovenske reformacije. K Trubarjevemu jubileju. Ljubljana: L. Schwentner.
- –, 1952: *Kulturni pomen slovenske reformacije*. Ljubljana: Slovenska matica. 38–78.
- Andrej RAHTEN, 2022: Anton Korošec. Slovenski državnik kraljeve Jugoslavije. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Vincenc RAJŠP, 1999: Karte ob novi razmejitvi škofij na področju Notranje Avstrije v času cesarja Jožefa II. *Viljanov zbornik. Pravo - zgodovina - narod / Recht – Geschichte - Nation*. Ur. Vincenc Rajšp, Ernst Bruckmüller. Ljubljana: Založba ZRC. 341–361.
- –, 2018: Oris protestantizma na Goriškem v 19. stoletju do prve svetovne vojne. *Stati inu obstati, revija za vprašanja protestantizma* 28/1. 11–42.
- –, 2021: Protestantizem na Slovenskem v prvih šestih desetletjih 19. stoletja. *Stati inu obstati. Revija za vprašanja protestantizma* 17/1. 301–327.
- –, 2022: Slovenci (Windische), Slovani (Windische – Slavi), Nemci (Germani) v Bohoričevem predgovoru *Arcticae bornulae succisivae. Novi pogledi na Adama Bohoriča*. Ur. Marko Jesenšek. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 360–393.
- Jožef ROGAC, 1867: *Življenje svetnikov in svetnic Božjih*. Celovec: Družba sv. Mohorja v Celovcu.
- Lyndal ROPER, 2016: *Der Mensch Martin Luther. Die Biographie*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag GmbH.
- Mirko RUPEL, 1960: Primož Trubar. Beograd: Nolit.
- Irena SAMIDE, 2016: Evropski kulturni svetnik Friedrich Schiller in njegova kanonizacija na Slovenskem. *Kulturni svetniki in kanonizacija*. Ur. Marijan Dovič. Ljubljana: Založba ZRC (Studia literaria, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU). 119–136.
- Vera SCHAUBER, Michael SCHINDLER, 1995: *Svetniki in godovni zavetniki za vsak dan v letu*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Georg SCHMIDT, 2001: Die frühneuzeitliche Idee „deutsche Nation“: Mehrkonfessionalität und säkulare Werte. *Nation und Religion in der deutschen Geschichte*. Ur. Heinz-Gerhard Haupt, Dieter Langewiesche. Frankfurt/New York: Campus Verlag. 33–67.
- Christian Friedrich SCHNURRER, 1799: Slavischer Bücherdruck in Württemberg im 16. Jahrhundert. Tübingen: Cotta.
- Karl W. SCHWARZ, 2010: Zagorice/Agoritschach – evangeličanska fara na dvojezičnem Koroškem. *Stati inu obstati, revija za vprašanja protestantizma* 11/12. 137–160.
- Anton Martin SLOMŠEK, 1953: Djanje svetnikov Božjih in razlaganje prestavnih praznikov ali svetkov. U Gradcu: Spisali družniki sv. Mohorja.
- –, 2023: Anton Martin Slomšek. Dostop 14. 1. 2023 na Slomšek, (1800–1862) - Slovenska biografija (slovenska-biografija.si).
- –, 2023: Škof Anton Martin Slomšek je dobil spomenik v Mariboru. Dostop 14. 1. 2023 na Majda STRAŠEK JANUŠ, 2017: *Blaženi Anton Martin Slomšek lavantinski knez in škof*. Maribor: Slomškova založba.
- Pavel Josef ŠAFARIK, 1826: *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*. Ofen: Universitäts-Schriften.

- –, 1864: *Geschichte der Südslawischen Literatur. Aus dessem handschriftlichen Nachlasse Herausgegeben von Josef Jireček*. Ofen: Universitäts-Schriften.
- Vinko ŠKAFAR, Jakob EMERŠIČ, 1991: *Slomškovo berilo*. Celje: Mohorjeva družba Celje.
- Janez ŠUMRADA, 2021: *Rojevanje slovenskega diplomatskega jezika. Janez Nepomuk Primic in njegovi Listi*. Celovec-Ljubljana-Dunaj: Mohorjeva založba (Studia diplomatica Slovenica – Fontes 4).
- Jože TILL, 2012: *Anton Martin Slomšek (1800-1862). Življenje in delo pobudnika Mohorjeve družbe v Celovcu*. Celovec-Ljubljana-Dunaj: Mohorjeva založba.
- Karl-Reinhart TRAUNER, 2029: *Konfessionalität und Nationalität. Die evangelische Pfarrgemeinde Marburg/Maribor im 19. und 20. Jahrhundert*. Wien: Böhlau Verlag.
- Janez TRDINA, 1866: *Zgodovina slovenskega naroda*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Christine TROPPER, 2009: *Geheimprotestantismus in Kärnten. Geheimprotestantismus und evangelische Kirchen in der Habsburgermonarchie und im Erzstift Salzburg (17./18. Jahrhundert)*. Ur. Rudolf Leeb, Martin Scheutz, Dietmar Weigl. Wien: Böhlau. 123–154.
- Sergij VILFAN, 1991: *Območja okrožij in Lavantinske škofije v Slomškovem času. 130 let visokega šolstva v Mariboru*. Ur. Avguštin Lah. Celje: Mohorjeva družba. 44–54.
- Marija WAKOUNIG, 2003: „... hab ich teutsch und windisch gelernt...“ *Zur Herkunft und zu den kulturellen Wurzeln von Sigismund von Herberstein*. Ur. Christoph Augustynowicz, Russland, Polen und Österreich. Wien: Böhlau.
- –, 2017: *Hemma von Gurk – Ema Krška. Das werden einer Heiligen. Transkulturelle Verehrungskulte vom Mittelalter bis in die Gegenwart*. Ur. Diethind Hüchter und Kerstin S. Jobst. Heilig. Göttingen: Wallstein Verlag. 141–160.
- Lilijana ŽNIDARŠIČ GOLEC, 2014: *O verskem oziroma religioznem v Slavi. Pogledi Janeza Vajkarda Valvasorja in sledi Erazma Franciscija. Slava vojvodine Kranjske, 5, Studia Valvasoriana. Zbornik spreminj študij ob prvem integralnem prevodu „Die Ebre des Herzogthums Crain“ v slovenski jezik*. Ur. Janez Weiss. Ljubljana: Zavod dežele Kranjske. 405.
- Martin ŽNIDERŠIČ, 2000: *Ungnadov zavod. Enciklopedija Slovenije, 14*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

SUMMARY

Although Primož Trubar and Anton Martin Slomšek were first and foremost religious and church workers, they enjoyed national attributes that were not the direct aim of their activities. They created a rich national-cultural heritage as religious preachers and church workers. This paper draws attention to the wider influences of their work as well as their worship. Neither of them worked in a closed national community but in closest connection with the other dominant nationality - the Germans. Neither of them lived in the maelstrom of national and ideological struggles that characterised the 19th and 20th centuries. Both their lives and their worship took place in different cultural, political and state environments, which left deep consequences. One should take into account the period up to the end of the First World War, which was mainly influenced by the Slovenian national independence from the "German hegemony", then the period of the First Yugoslavia in close proximity to Orthodoxy and the veneration of their saints and heroes, and the period after the Second World War, when the Marxist orientation of Edvard Kardelj prevailed. However, the strong influence of the Slovenian ideological schism must also be taken into account. The "hagiographies", which are rarely so called, are not a complete process, and this applies to both "old" and "new" saints, because they depend on the views and needs of the periods in which they are written. When we speak in this connection of Trubar and Slomšek, it is necessary to take into account the confessional nature of the two religions, as well as the fact that from the 16th century onwards the Catholic and Protestant faiths were opponents, each proclaiming "eternal truths" exclusively for itself, and rejecting the other with the most hostile examples and images. This was also true of their most prominent representatives, the Reformers on the one hand and the Pope, bishops, Jesuits, etc. on the other. More conciliatory ecumenical efforts began to prevail after the Second Vatican Council in the 1960s. It should not be overlooked, however, that these contradictions were limited to particular periods and that there has always been harmony. It is also true

that Protestantism and Catholicism were geographically much closer to each other than to Orthodoxy in Slovenia, and this is also true for Prekmurje.